L'impacte de la COVID-19 en la pobresa a Catalunya

Sara Ayllón
Departament d'Economia
Universitat de Girona

1. Introducció

Arreu del món es va acumulant evidència de l'impacte devastador que tindrà la pandèmia de la COVID-19 en la pobresa. Palomino *et al.* (2020), per exemple, estimen un increment de la taxa de pobresa a Europa d'entre 4,9 i 9,4 punts percentuals, depenent del funcionament parcial de l'economia durant la pandèmia. Els increments més importants s'esperen a l'est i al sud d'Europa. Sumner *et al.* (2020) estimen que, també depenent de l'evolució de l'economia, la taxa de pobresa global pugui augmentar per primera vegada des de l'any 1990 i esborri tots els avenços aconseguits en la darrera dècada.

A Catalunya encara no disposem de les dades d'ingressos necessàries per avaluar l'impacte de la pandèmia en la pobresa. Amb tot, ens en podem fer una idea a partir de l'evolució d'alguns indicadors per als quals ja hi ha dades, i també a partir d'algunes simulacions proposades per diferents autors. Abans, però, fem una anàlisi de la situació prèvia a la pandèmia que ens pot donar indicis de quins són els grups poblacionals que és més probable que pateixin de manera més crua l'impacte de la crisi econòmica derivada de la COVID-19.

2. La pobresa a Catalunya abans de la pandèmia

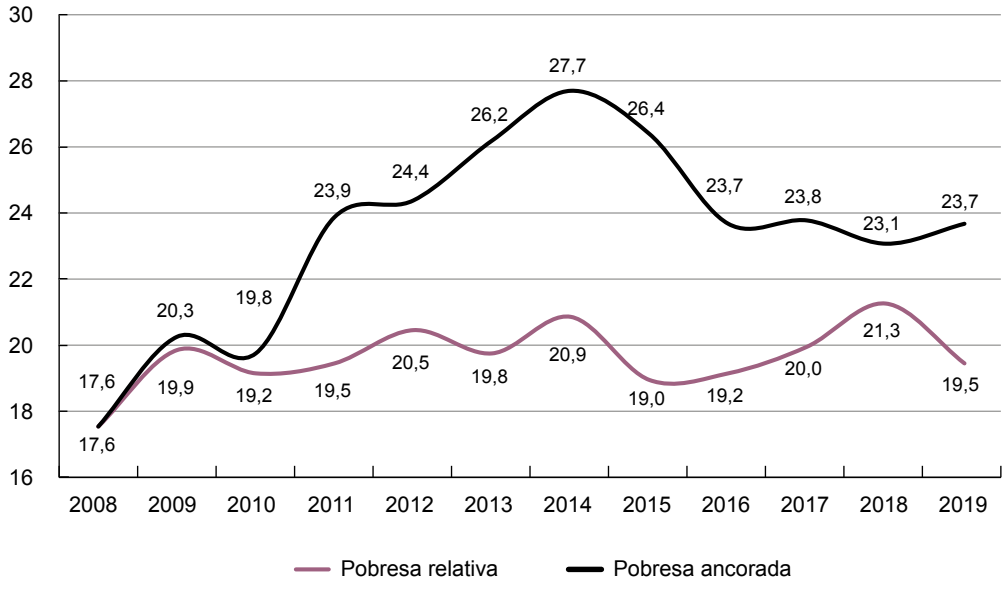
El gràfic 1 mostra el risc de pobresa relativa de la població a Catalunya per al període 2008-2019 a partir de les últimes dades disponibles de l'Enquesta de Condicions de Vida i que informa dels ingressos obtinguts per les llars l'any anterior a l'entrevista. Parlem de pobresa rela-

Generalitat de Catalunya
Departament d'Economia i Hisenda

tiva per referir-nos a l'enfocament que fa servir un llindar de pobresa que canvia cada any i que es defineix com el 60 % de la renda mitjana equivalent. D'aquesta manera, quan l'economia creix i les rendes de bona part de la població també ho fan, el llindar de pobresa relativa augmenta i, al contrari, en cas d'una recessió econòmica.

Al llarg del període analitzat, les taxes de pobresa relativa es mantenen força estables, a l'entorn d'una taxa mitjana que se situa en el 19,7 %. O sigui, pràcticament un de cada cinc catalans vivia per sota del llindar de pobresa abans de l'esclat de la pandèmia. L'etapa de bonança de l'economia en els darrers anys no es va traduir en millores en el risc de pobresa a Catalunya, que el 2019 encara era del 19,5 % i estadísticament similar al que hi havia en els pitjors anys de l'anterior crisi econòmica.[1] En definitiva, Catalunya entra en la recessió derivada de la pandèmia sense haver estat capaç de rebaixar el risc de pobresa derivat de l'anterior crisi.

Gràfic 1. Taxa de risc de pobresa relativa i taxa de risc de pobresa ancorada, Catalunya, 2008-2019

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta de Condicions de Vida, 2008-2019, fitxers transversals. Unitat d'anàlisi: individus. Pesos poblacionals utilitzats.

L'enfocament de la pobresa relativa en èpoques de crisi ha estat àmpliament criticat perquè implica que permetem que el llindar de pobresa disminueixi quan la majoria de rendes també ho fan i això vol dir que podríem deixar de considerar pobra una persona que té els mateixos recursos i les mateixes necessitats d'un any a l'altre simple-

1 Un simple test estadístic ens indica que la diferència entre la taxa de pobresa de 2014 i la de 2019 no és estadísticament significativa. Tampoc entre l'any 2018 i el 2019 tot i la davallada aparent.

ment perquè el llindar de pobresa cau. És per això que considerem una anàlisi alternativa al de la pobresa relativa i que es coneix amb el nom de *pobresa ancorada*. Aquest enfocament consisteix sobretot a fixar el llindar de pobresa en un moment del temps (generalment el primer any de la sèrie d'anys analitzats) i a indexar-lo per tenir en compte els canvis de preus. El gràfic 1 mostra unes taxes de pobresa ancorada molt superiors a les de la pobresa relativa. També es fa evident un increment molt important del risc de pobresa entre l'any 2008 i l'any 2014 quan el risc s'arriba a situar en el 27,7 %, deu punts percentuals per sobre de la taxa corresponent a 2008. A partir de l'any 2015, la tendència és clarament a la baixa, en paral·lel al creixement de l'economia, amb una disminució de quatre punts percentuals en només dos anys. Amb tot, després de l'any 2016 aquesta millora s'estanca amb taxes encara molt superiors a les de l'any 2008, fet indicatiu que l'anterior crisi econòmica ha deixat un impacte persistent en el benestar econòmic de moltes famílies a Catalunya.

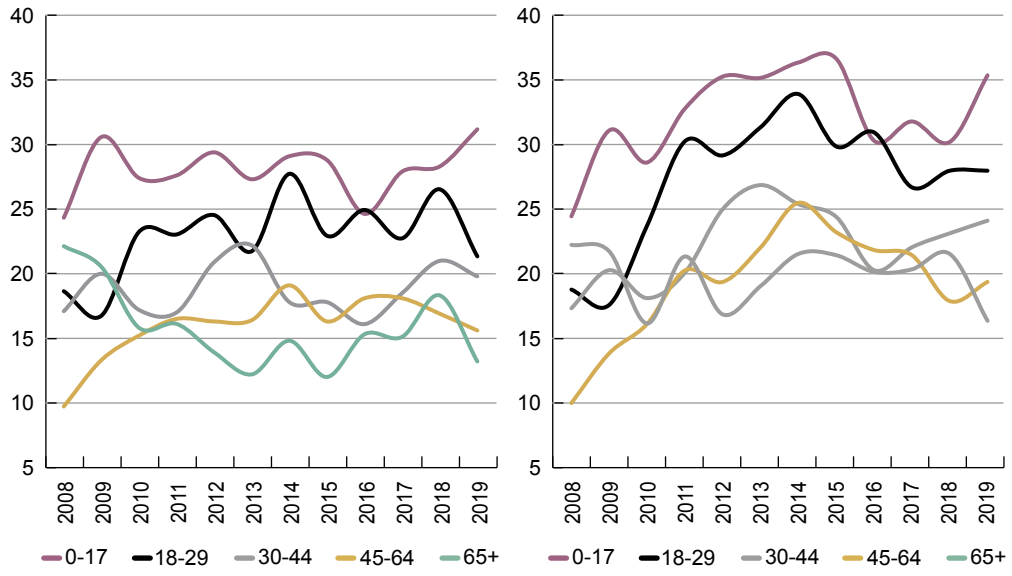
Resultats addicionals (no mostrats), que mesuren la distància de les rendes de les persones pobres al llindar de pobresa, també apunten que el 2019, la pobresa a Catalunya era més intensa que la relativa l'any 2008: els ingressos de les llars pobres estaven més allunyats del llindar de pobresa indicatiu de les dificultats més grans dels individus pobres de sortir d'aquesta situació.

El risc de pobresa no afecta tots els individus de la població de la mateixa manera. El gràfic 2 mostra el risc de pobresa relativa i el risc de pobresa ancorada per grups d'edat (0-17, 18-29, 30-64, més de 64 anys). Dels gràfics en podem destacar diverses coses importants. En primer lloc, els infants de Catalunya són el grup d'edat que pateix riscos de pobresa més elevats independentment de l'enfocament de la pobresa que fem servir. L'any 2019 un de cada tres infants a Catalunya vivia en una llar pobra –fins i tot en una fase de creixement del cicle econòmic. Es tracta de xifres molt elevades, del 31,3 % si fem servir l'enfocament de la pobresa relativa i del 35,4 % en el cas de pobresa ancorada. Això implica que la pobresa entre els infants el 2019 es troba 11,8 punts percentuals per sobre del risc de pobresa relativa del conjunt de la població i 11,7 punts percentuals en el cas de la pobresa ancorada. Són xifres molt superiors a les de l'inici del període. L'anterior crisi econòmica certament hauria deixat un impacte permanent en el benestar econòmic de les llars amb nens (Ayllón, 2015 i 2017), per tant, és d'esperar un empitjorament molt important de la situació dels infants amb la pandèmia.

El grup d'edat per a qui més ha empitjorat la situació durant el període analitzat és clarament el dels joves d'entre 18 i 29 anys. Si bé aquest grup d'edat a l'inici del període partia d'un risc de pobresa molt similar al del conjunt de la població, el seu benestar empitjora fortament du-

rant l'anterior crisi econòmica. Així, si el risc de pobresa entre els joves l'any 2008 era del 18,7 %, aquesta taxa arriba al 27,8 % el 2014 en el cas de la pobresa relativa i al 34,0 % en el cas de pobresa absoluta. És certament el grup d'edat per a qui l'empitjorament del benestar econòmic ha estat més sobtat. Després de pics tan elevats com el del 2014, la situació hauria millorat, especialment pel que fa a pobresa relativa, però el 2019, per exemple, la taxa de pobresa ancorada encara estava 9 punts percentuals per sobre de la del 2008 (amb una diferència estadísticament significativa del 95 %). Aquestes xifres s'expliquen en bona mesura per les elevadíssimes taxes d'atur juvenil i la precarietat dels joves al mercat de treball. Els primers indicadors de mercat de treball d'aquesta nova crisi no milloren en absolut les perspectives per als joves.

Gràfic 2. Taxa de risc de pobresa relativa i taxa de risc de pobresa ancorada per grups d'edat, Catalunya, 2008-2019

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta de Condicions de Vida, 2008-2019, fitxers transversals. Unitat d'anàlisi: individus. Pesos poblacionals utilitzats.

El risc de pobresa per als tres grups d'edat de més de 30 anys és a la majoria dels anys estudiats més baix que el risc mitjà del conjunt de la població. Amb tot, l'experiència viscuda aquests anys seria diferent per cada un d'aquests grups d'edat. Així, el grup d'adults d'entre 45 i 64 anys seria qui més ha vist empitjorar la seva situació econòmica –i possiblement en connexió amb l'augment del risc de pobresa dels seus fills i filles (majoritàriament en el grup d'edat d'entre 18 i 29 anys). De fet, aquest grup tenia la taxa de pobresa més baixa de tots els grups el 2008 (de tan sols un 9,8 %) però escala molt ràpidament fins a arribar a un màxim el 2014 de 19,2 % en el cas de pobresa relativa i de 25,5 % en el cas de pobresa ancorada. A partir d'aquí la situació millora però el

2019 encara hem de parlar de taxes molt superiors a les anteriors a la crisi econòmica (del 15,7 % i 19,3 %, respectivament).

Les persones més grans (de més de 65 anys) són les que haurien pogut mantenir millor el seu benestar econòmic durant els anys estudiats. De fet, durant els primers anys de la crisi anterior s'observa una clara disminució del risc de pobresa relativa, que cau del 22,2 % el 2008 al 12,1 % el 2015. Es tracta d'una disminució de 10 punts percentuals que s'explica en bona mesura per la capacitat de les pensions de jubilació de mantenir el seu poder adquisitiu en un context de caiguda de les rendes (i també del llindar de pobresa) i el fet que moltes persones grans gaudeixen d'un habitatge en propietat. L'evolució no és tan positiva en l'anàlisi de la pobresa ancorada però sí que indica aquesta capacitat de mantenir un determinat benestar econòmic. A partir de l'any 2013, la situació empitjora per a les llars amb persones grans però el risc de pobresa és inferior al corresponent l'any 2008, particularment en el cas de la pobresa relativa.

Finalment, i per acabar aquest apartat, val la pena tenir en compte que els problemes de pobresa monetària tenen una correlació molt forta amb la relació que els membres adults de les llars tenen amb el mercat de treball. Naturalment, tenir feina i rebre'n un sou suficient garanteix a la majoria de famílies un benestar econòmic que els permet situar-se per sobre del llindar de pobresa. Però ni totes les persones poden participar al mercat de treball ni totes les llars que hi participen en reben prou recursos que els permetin viure una vida digna. Així, ens interessem pel nombre d'individus a la població que viuen en llars amb baixa intensitat laboral. Es tracta de persones de 0 a 59 anys que viuen en llars en què els seus membres en edat de treballar ho fan menys del 20 % del seu potencial total de treball. Així, es calcula el nombre de mesos en què els membres de la llar han estat treballant i el nombre de mesos en què haurien pogut treballar. Es calcula la ràtio i si és inferior al 20 %, aleshores la llar és identificada com de baixa intensitat laboral. L'any 2008, un 5 % de les llars catalanes vivien amb baixa intensitat laboral. La crisi econòmica i l'extraordinari augment de la taxa d'atur fa que aquesta xifra s'arribi a situar al 12 % el 2014. Amb la recuperació de l'activitat econòmica, aquesta taxa cau de manera important per acabar situant-se en un 8,3 % el 2019, xifra superior a la relativa el 2008.

D'altra banda, és important reconèixer la situació de les persones que, tot i participar al mercat de treball, no n'obtenen prou remuneració (el que es coneix a la literatura com a *working poor* o taxa de risc de pobresa en el treball). La taxa de risc de pobresa en el treball es calcula per la proporció de persones que van treballar almenys set mesos durant l'any però a la llar tenien rendes equivalents inferiors al llindar de pobresa.[2] L'indicador fa referència tant a persones assalariades com

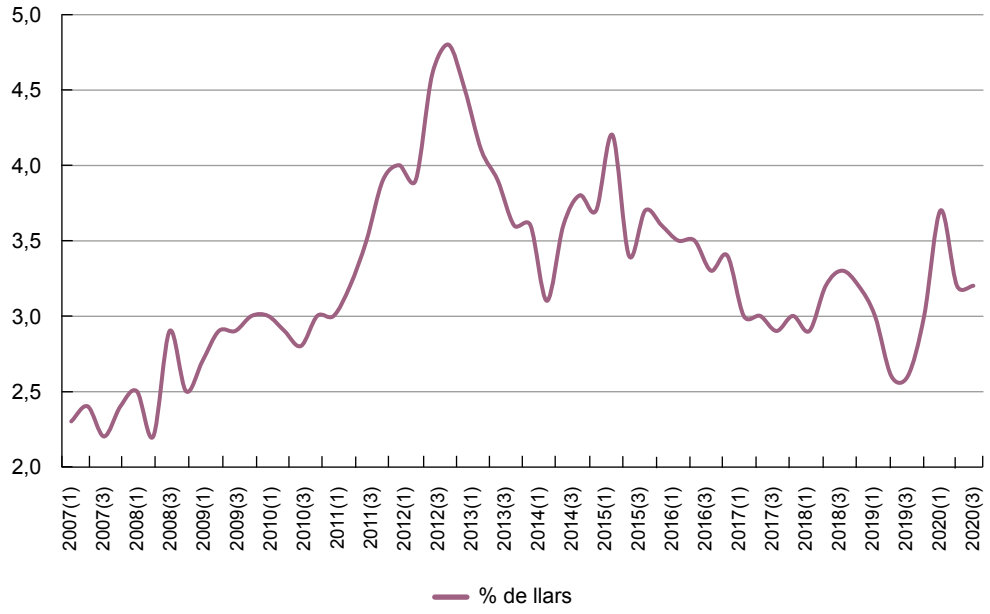
2 Aquesta definició prové d'Eurostat.

a autònoms i tant considera els treballadors a jornada completa com a mitja jornada. De les dades (no mostrades) en destaquen dos aspectes importants. En primer lloc, entorn de l'11,7 % dels treballadors de Catalunya viuen en llars que no obtenen rendes suficients del mercat de treball tot i participar-hi. O sigui, són treballadors pobres. I aquest resultat no s'explica pel treball (desitjat o no) a mitja jornada. De fet, la taxa de pobresa entre els treballadors a jornada completa és del 10,2 %. En segon lloc, destaca l'estabilitat de l'indicador amb diferències molt petites al llarg del temps. Aquest fet potencialment indica que la pobresa entre els treballadors no està tan fortament lligada al cicle econòmic com inicialment podríem preveure i, en canvi, denota un problema molt més profund i estructural al mercat de treball que fa que alguns treballadors no guanyin prou per viure còmodament. A aquests problemes estructurals al mercat de treball ara caldrà sumar-hi els problemes resultat de l'impacte sobtat de la pandèmia al mercat laboral.

3.
La pobresa a Catalunya després de la pandèmia

Com s'ha comentat anteriorment, a dia d'avui no és possible conèixer de manera precisa l'impacte de la pandèmia en la pobresa a Catalunya atès que encara no disposem de dades d'ingressos relatives a l'any 2020. Ens en podem fer una idea, però, a partir d'alguns indicadors, per als quals sí que disposem de dades, i d'algunes simulacions proposades per diferents autors.

Gràfic 3. Percentatge de llars sense ingressos, Catalunya, 2007 (1r trimestre) - 2020 (4t trimestre)

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta de Població Activa, 2005-2020. Unitat d'anàlisi: llar. Pesos poblacionals utilitzats.

Així, a partir de les dades trimestrals de l'Enquesta de Població Activa (EPA), podem calcular el nombre de llars que no perceben cap mena d'ingrés. Es considera que una llar rep alguna mena d'ingrés si algun membre de 16 anys o més diu que 1) està treballant; 2) està inscrit com a demandant a les oficines d'ocupació i està rebent alguna prestació; 3) és inactiu i està cobrant una pensió de jubilació, o bé alguns ingressos per prejubilació, o bé una pensió diferent de la de jubilació (o prejubilació). El gràfic 3 mostra com el nombre de llars sense ingressos a Catalunya hauria passat del 2,6 % en el darrer trimestre de 2019, al 3,0 % en el primer trimestre de 2020 i al 3,7 % en el segon trimestre de 2020. Es tracta d'un augment molt important (del 42 %) en només sis mesos. La situació es corregeix lleugerament durant el tercer i quart trimestre del 2020 i se situa al 3,2%. Aquests increments no són comparables amb els de l'anterior crisi econòmica (encara) però sí que donen indicis de la rapidesa amb què augmenta la vulnerabilitat d'algunes famílies davant d'un xoc econòmic no compensat per polítiques d'ajuda prou contundents.

D'altra banda, val la pena tenir en compte indicadors de privació material dels quals no disposem de dades actualitzades però sí que ens poden donar una idea de la facilitat o dificultat amb què les famílies catalanes poden afrontar una davallada d'ingressos com la derivada de la pandèmia. Les dades són de l'Enquesta de Condicions de Vida relatives a l'any 2019. La primera fila del quadre 1 indica que, a Catalunya, un 26,1 % de la població no tenia la capacitat d'afrontar despeses imprevistes. El quadre també mostra que un 7,6 % dels habitants de Catalunya haurien hagut de retardar el pagament de la hipoteca o el lloguer almenys un cop durant els darrers mesos —i era especialment important el nombre de persones que viuen en llars que haurien retardat aquest pagament dues o més vegades. En línies similars, entorn d'un 6,5 % de la població hauria retardat el pagament de factures de subministraments bàsics com la llum, l'aigua o el gas. De fet, un 51,2 % de la població jutja com a pesada la càrrega que representen les despeses de l'habitatge i un 2,3 % diu que, els darrers 12 mesos, se li ha tallat el subministrament de l'electricitat per manca de pagament.

Quadre 1. Indicadors de privació material. Catalunya, 2019

Ítem/pregunta	Resposta	%
La llar té la capacitat d'afrontar despeses imprevistes	Sí	73,9
	No	26,1
La llar ha tingut retards en el pagament de la hipoteca o el lloguer en els darrers 12 mesos (*)	Sí, una vegada	2,0
	Sí, 2 o més vegades	5,6
	No	92,4
La llar ha tingut retards en el pagament de les factures de la llum, l'aigua, el gas, etc., en els darrers 12 mesos	Sí, una vegada	1,5
	Sí, 2 o més vegades	5,1
	No	93,4

(segueix a la pàgina següent)

(continuació)

Ítem/pregunta	Resposta	%
Les despeses totals de l'habitatge (incloent-hi el lloguer, la hipoteca, les assegurances, la llum, la comunitat) suposen per a la llar...	Càrrega pesada	51,2
	Càrrega raonable	44,6
	Cap càrrega	4,2
En els darrers mesos, hi ha hagut alguna ocasió en què, a causa de dificultats econòmiques, la llar va deixar de disposar d'alguna de les seves fonts habituals d'energia?	Sí	2,3
	No	97,7
La llar arriba a final de mes...	Molta dificultat	6,2
	Amb dificultat	20,6
	Certa dificultat	24,2
	Certa facilitat	34,0
	Amb facilitat o amb molta facilitat	15,0
En els darrers 12 mesos, la seva llar ha hagut de demanar ajudar a familiars o amics perquè li proporcionessin aliments, roba o altres béns bàsics (o diners per adquirir-los)? (**)	Sí	7,9
	No	92,1
En els darrers 12 mesos, la seva llar ha hagut d'anar a una entitat privada no lucrativa o religiosa perquè li proporcioni aliments, roba o altres béns bàsics (o diners per adquirir-los)? (**)	Sí	5,2
	No	94,8

Nota: (*) Aquesta variable està afectada per un gran nombre d'observacions sense informació (47,4 % de la mostra); per això, cal llegir-ne els resultats amb cura. (**) Aquestes dues preguntes no es fan a les llars que diuen que no tenen problemes per arribar a finals de mes, per tant, la seva resposta se suposa negativa.

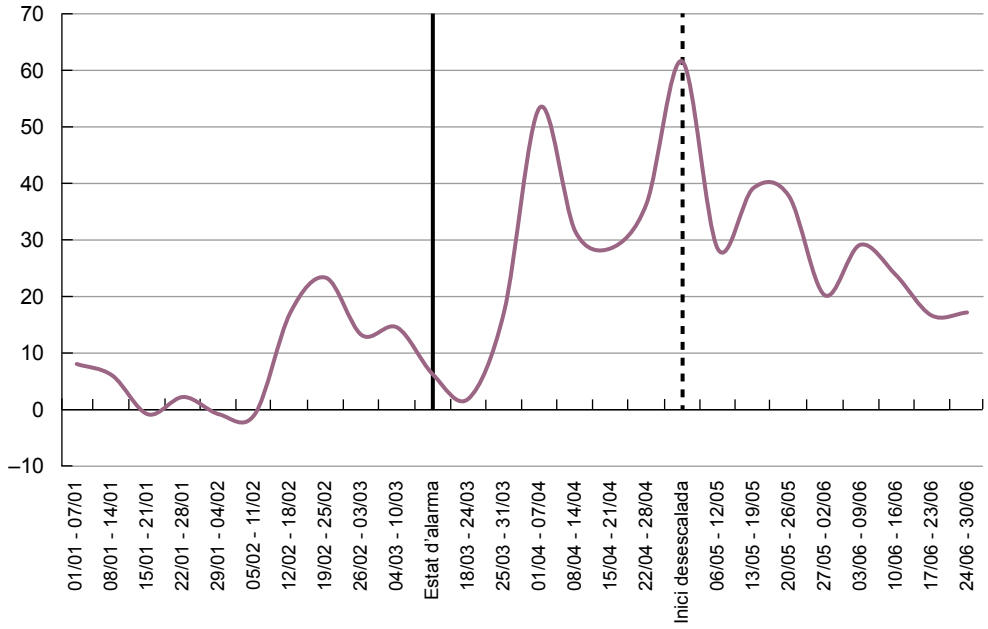
Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta de Condicions de Vida, 2019, fitxers transversals. Unitat d'anàlisi: individus. Pesos poblacionals utilitzats.

Per altra banda, un de cada dos habitants diuen tenir dificultats per arribar a final de mes que van des de "moltes dificultats" (un 6,2 %), "dificultats" (20,6 %) i "certes dificultats" (24,2). D'entre la població amb dificultats per arribar a final de mes, s'esdevé que un 15,5 % ha hagut de recórrer a familiars o amics perquè li proporcionessin aliments, roba o altres béns bàsics (o els diners per comprar-los). De la mateixa manera, un 10,3 % ha hagut de recórrer a alguna entitat privada no lucrativa o religiosa també per obtenir béns bàsics. En el primer dels casos, es tracta d'un 7,9 % de la població i en el segon, d'un 5,2 %. Tots els indicadors apunten, per tant, a que moltes famílies catalanes no tenen recursos (per exemple, en forma d'estalvis) per afrontar la davallada d'ingressos que la pandèmia ha suposat en moltes llars.

Tant és així que són moltes les entitats sense ànims de lucre que han vist com augmentava de manera sobtada la demanda pels seus serveis. Si bé no hi ha dades centralitzades d'aquesta demanda, en bona

mesura per la diversitat d'entitats del tercer sector que ajuden famílies vulnerables, ens podem aproximar a l'augment de la demanda d'aliments gratuïts, per exemple, a partir de les cerques a internet de les paraules *banc dels aliments* (Ayllón i Lado, 2021). El gràfic 4 mostra l'evolució de les cerques a Google Trends de les paraules *banc aliments*, *banc dels aliments*, *banco alimentos* o *banco de alimentos* a Catalunya entre el gener i el juny de 2020. El gràfic evidencia l'augment del nombre de persones que, ben poc després de l'inici del confinament domiciliari, es veuen amb la necessitat de localitzar un banc dels aliments per poder proveir-se de menjar. Les cerques augmenten des de finals de març i fins a l'inici de la desescalada quan, amb la represa (si bé lenta) de l'activitat econòmica i el pagament d'algunes prestacions, pot haver millorat la situació de les famílies més necessitades.[3]

Gràfic 4. Índex de cerques de *banc dels aliments* a Google Trends, Catalunya, gener - juny 2020

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de Google Trends.

Pel que fa a simulacions, Palomino *et al.* (2021) calculen l'impacte de la pandèmia en el risc de pobresa i en la desigualtat a les diferents comunitats autònomes de l'Estat espanyol simulant les pèrdues salarials dels treballadors en un escenari en què, en un període d'un any, es viuen dos mesos de confinament total i deu mesos de funcionament parcial de l'economia (amb les activitats no essencials funcionant només a un

3 És possible que la disminució de les cerques es degui també al fet que moltes persones un cop localitzat per internet el banc d'aliments més proper no els cal fer una segona cerca (si bé la necessitat de rebre aliments pot no haver disminuït).

70 % de la seva capacitat). Tenint en compte la diferent estructura productiva de les diverses regions i, en particular, el pes de les activitats essencials, de les activitats sotmeses a restriccions (tancaments) i de la capacitat de teletreballar, simulen la caiguda d'ingressos salarials a cada regió i, en conseqüència, l'augment de la pobresa. Per a Catalunya estimen una taxa de pobresa (entre els treballadors) prèvia a la pandèmia del 26,5 % que augmentaria 9 punts percentuals (fins a arribar al 35,5 %). Es tracta d'un augment molt considerable –si bé és cert que Catalunya és de les regions on l'impacte de la pandèmia en la pobresa s'estima més baix.[4]

4. Discussió final

Actualment no podem avaluar encara l'impacte de la pandèmia en la pobresa a Catalunya. Els indicis, però, no són bons. I no són bons, sobretot, perquè la crisi econòmica derivada de la pandèmia colpeja la població de Catalunya quan encara no s'havia recuperat de l'anterior crisi econòmica. Les últimes dades de pobresa de què disposem mostren que el benestar econòmic de les famílies catalanes era pitjor el 2019 que abans de l'esclat de la bombolla immobiliària. Els anys de bonança econòmica anteriors a la pandèmia no es van traduir en millors condicions de vida per a les famílies més vulnerables que ara han de fer front a una crisi probablement més contundent i decididament més sobtada. De fet, molts indicadors de privació material anteriors a la crisi mostren que moltes famílies no tenen recursos per fer front a una davallada d'ingressos. La falta de contundència en el desplegament de transferències importantíssimes com l'ingrés mínim vital, la lentitud en la tramitació i pagament d'alguns ERTO i, en general, la manca d'una vertadera xarxa de prestacions socials amb què comptar en cas de necessitat, fàcilment implicarà que les taxes de pobresa dels propers anys no tinguin precedents en la història recent de Catalunya.

5. Bibliografia

Ayllón, S. *Infància, pobresa i crisi econòmica*. Fundació "la Caixa", 2015. (Col·lecció Estudis Socials; 40)

4 En aquest sentit, Catalunya es beneficia de la forta capacitat de teletreballar i, en canvi, es veu perjudicada pel poc pes d'activitats essencials. Les xifres de pobresa de persones ocupades no coincideixen amb les presentades anteriorment en aquest article perquè Palomino *et al.* (2021) calculen un llindar de pobresa específic per a les persones treballadores.

Ayllón, S. “Growing up in Poverty: Children and the Great Recession in Spain”. A: Cantillon, B.; Chzhen, Y.; Handa, S.; Nolan B. (ed.). *Children of Austerity. The Impact of the Great Recession on Child Poverty in Rich Countries*. Oxford: University Press i UNICEF, 2017, p. 219-242 (cap. 10).

Ayllón, S.; Lado, S. “Food insecurity in the US during the pandèmic: What can we learn from real-time data?”. A: Mimeo [en línia] <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3831053> 2021.

Palomino, J. C.; Rodríguez, J.G.; Sebastian, R. “Wage inequality and poverty effects of the lockdown and social distancing in Europe”. A: *European Economic Review*, 129, 103564, [en línia], 2020.

Palomino, J. C.; Rodríguez, J. G. ; Sebastian, R. “The COVID-19 shock on the labour market: Poverty and inequality effects across Spanish regions”. A: *Institute for New Economic Thinking Working Paper* Núm. 2021-06, 2021.

Sumner, A.; Hoy, C.; Ortiz-Juarez, E. “Estimates of the impact of COVID-19 on global poverty”. A: *WIDER Working Paper* 2020/43, Hèlsinki, 2020.

Paraules clau:
pobresa relativa, pobresa ancorada, privació material, enquesta de condicions de vida, llars sense ingressos, inseguretat alimentària.